

УДК: 340.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.10>

ПРИНЦИПИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНИЙ ВИМІР

Дворак А.Ю.,

*здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня вищої освіти,
доктор філософії Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0009-1799-7031*

Дворак А.Ю. Принципи правотворчості та їх реалізація в умовах воєнного стану: техніко-юридичний вимір.

Автором в науковій роботі проведено доктринальне вивчення принципів правотворчості з точки зору їх ролі та практики реалізації в діяльності суб'єктів публічної влади в умовах воєнного стану. Зазначено, що функціонування правової системи будь-якої держави ґрунтується на особливому фундаменті – правових принципах, які увібрали в собі позитивний соціально-правовий досвід, визначили магістральний напрямок розвитку відповідної сфери життя та уніфікували дію всіх інших елементів механізму правового регулювання (правових норм, актів застосування та тлумачення права, правової культури тощо), які мають за своїми змістом принаймні не суперечити засадам права.

На підставі аналізу доктринального сприйняття принципів в праві, в роботі було акцентовано увагу на тому, що принципи – це по суті дух права, що може знайти своє формальне вираження на рівні норми так само, як і залишитись лише на рівні правосвідомості та правової культури суспільного середовища, де функціонує відповідна правова система.

Враховуючи особливості умов надзвичайної ситуації, тим паче ситуації воєнного характеру, підсумовано, що на загальнодержавному рівні суспільство та держава платять подвійну ціну за недотримання принципів в процесі правотворчості, що має наслідком недосконалість юридичної техніки актів законодавства, колізійність й декларативність норм права, невідповідність новацій законодавства реальним суспільним потребам та стану розвитку відповідної сфери соціального життя. Підкреслено, що у таких особливих умовах законодавство має бути максимально системним, ефективним, гнучким, науково та практично обґрунтованим та відповідати актуальним умовам життєдіяльності; бути якісним з точки зору дотримання юридичної техніки, оскільки правотворець окрім звичайних функцій, які на нього покладаються в нормальних умовах життя, наразі має виконувати і додаткові спеціальні функції, зокрема створювати правові умови для швидкого та повноцінного відвернення (чи принаймні мінімізації) негативного впливу надзвичайної ситуації державного значення – повномасштабної збройної агресії. Запорукою цього є дотримання принципів при здійсненні надзвичайної правотворчості діяльності.

Проведений аналіз представлених в правовій доктрині поглядів на питання поняття та різновидів принципів правотворчості, автором доведено необхідність виокремлення спеціальних принципів правотворчості, що відбувається в умовах воєнного стану. До таких принципів віднесено принципи: ексординарності, доцільності, обмеженого доступу громадськості до правотворчої діяльності та правотворчої інформації, пропорційності та оптимальності обмеження прав і свобод фізичної особи, прав та законних інтересів юридичної особи та ін.

З урахуванням практики реалізації таких принципів в роботі підсумовано, що європейська практика правотворення в надзвичайних умовах, в тому числі практика ЄСПЛ формувалась в той час, коли ще не було відчутно викликів, з якимисью стикається Україна (гібридність війни, інформаційні атаки, кіберзагрози, загрози фізичному функціонуванню суб'єктів правотворчості тощо). Тому сьогодні важливо детально аналізувати відповідні європейські еталони надзвичайної правотворчості та застосовувати їх з урахуванням національних інтересів, суспільно-державних

потреб, характеру та впливу воєнного стану на механізм правового регулювання конкретної сфери життя.

Ключові слова: принципи права, воєнний стан, юридична техніка, правотворчість, законотворчість, законодавча діяльність, право ЄС, рішення ЄСПЛ, правове регулювання, права людини.

Dvorak A. Principles of law-making and their implementation under martial law: the technical-legal dimension.

The author of the scientific paper has conducted a doctrinal study of the principles of law-making from the perspective of their role and practical implementation in the activities of public authorities under martial law.

It is noted that the functioning of the legal system of any state is grounded in a particular foundation legal principles which encapsulate positive socio-legal experience, define the main direction of development in the relevant sphere of life, and unify the operation of all other elements of the legal regulation mechanism (legal norms, acts of application and interpretation of law, legal culture, etc.). These elements must, at minimum, not contradict the fundamentals of law in their content.

Based on an analysis of the doctrinal understanding of principles in law, the paper emphasizes that principles essentially represent the spirit of the law. This spirit may find formal expression at the level of a norm, or it may remain solely at the level of legal consciousness and the legal culture of the social environment in which the relevant legal system operates.

Taking into account the specific features of an emergency situation and particularly a situation of a military nature it is concluded that, at the national level, society and the state pay a double price for failure to observe principles in the law-making process. This results in deficiencies in the legal technique of legislative acts, conflicts and declaratory nature of legal norms, and a mismatch between legislative innovations and actual societal needs as well as the state of development of the relevant sphere of social life.

It is underscored that, under such exceptional conditions, legislation must be maximally systematic, effective, flexible, scientifically and practically substantiated, and responsive to the current conditions of societal life. It must also be of high quality in terms of adherence to legal technique, since the law-maker beyond performing the ordinary functions assigned in normal conditions is now required to fulfill additional special functions as well. These include, in particular, creating legal conditions for the rapid and comprehensive prevention (or at least minimization) of the negative impact of an emergency of national significance namely, full-scale armed aggression. Observance of principles in the exercise of emergency law-making activity is the key guarantee of achieving this.

The analysis of views presented in legal doctrine concerning the concept and types of principles of law-making has enabled the author to demonstrate the necessity of distinguishing special principles of law-making that apply under martial law. Among such principles are those of extraordinariness, expediency, limited public access to law-making activity and law-making information, proportionality and optimality in restricting the rights and freedoms of natural persons, as well as the rights and legitimate interests of legal persons, and others.

Considering the practice of implementing these principles, the paper concludes that European practice of law-making in emergency conditions including the practice of the European Court of Human Rights developed at a time when the challenges currently facing Ukraine were not yet acutely felt (the hybrid nature of warfare, information attacks, cyber threats, threats to the physical functioning of law-making entities, etc.). Therefore, it is now important to thoroughly analyze the relevant European standards of emergency law-making and to apply them with due regard to national interests, societal and state needs, the nature and impact of martial law on the mechanism of legal regulation in specific spheres of life.

Key words: principles of law, martial law, legal technique, law-making, legislative activity, EU law, ECtHR judgments, legal regulation, human rights.

Постановка проблеми. Функціонування правової системи будь-якої держави ґрунтується на особливому фундаменті – правових принципах, які увібрали в собі позитивний соціально-правовий досвід, визначили магістральний напрямок розвитку відповідної сфери життя та уніфікували дію всіх інших елементів механізму правового регулювання (правових норм, актів застосування та тлумачення права, правової культури тощо), які мають за своїми змістом принаймні не суперечити засадам права.

Принципи – це по суті дух права, що може знайти своє формальне вираження на рівні норми так само, як і залишитись лише на рівні правосвідомості та правової культури суспільного середовища, де функціонує відповідна правова система. Водночас і в першому, і в другому випадку, регулятивний вплив такого принципу буде зберігатись. З одного боку, право є надзвичайно динамічним, багатоманітним явищем, але з іншого боку – воно є основним соціальним регулятором, який використовується протягом тисячоліть завдяки високому ступеню своєї нормативної визначеності та передбачуваності наслідків застосування відповідних норм права. Отже, можна говорити про статично-динамічну природу права, де:

динаміка проявляється на рівні змін, скасування, доповнень та створення абсолютно нових правових норм, розвитку правовідносин, які виникають та припиняються на їх підставі;

статика має прояв на рівні постійних елементів правової системи, які зберігаючи свою сутність, функціонують протягом невизначного проміжку часу, до яких, зокрема, ми включаємо правові принципи.

Можливою є зміна значної кількості правових норм без зміни принципів, що покладені в їх основу. У порівнянні з нормами права, що відповідають тому чи іншому історичному періоду, принципи права відрізняються більшою стійкістю, оскільки зберігають свою сутність та правовий вплив протягом тривалого часу.

В умовах надзвичайної ситуації, тим паче ситуації воєнного характеру, на загальнодержавному рівні суспільство та держава платять подвійну ціну за недотримання принципів в процесі правотворчості, що має наслідком недосконалість юридичної техніки актів законодавства, колізійність й декларативність норм права, невідповідність новацій законодавства реальним суспільним потребам та стану розвитку відповідної сфери соціального життя. У таких особливих умовах законодавство має бути максимально системним, ефективним, гнучким, науково та практично обґрунтованим та відповідати актуальним умовам життєдіяльності; бути якісним з точки зору дотримання юридичної техніки, оскільки правотворець окрім звичайних функцій, які на нього покладаються в нормальних умовах життя, наразі має виконувати і додаткові спеціальні функції, зокрема створювати правові умови для швидкого та повноцінного відвернення (чи принаймні мінімізації) негативного впливу надзвичайної ситуації державного значення – повномасштабної збройної агресії. Запорукою цього є дотримання загальних засад (принципів) при здійсненні надзвичайної правотворчості діяльності. Водночас дотримання окремих принципів правотворчого процесу наразі істотно ускладнено через фактичні умови формування сучасного екстраординарного законодавства України під час воєнного стану, а саме неможливістю забезпечення стабільної роботи суб'єктів правотворення через бомбардуванням росією території України, постійним ризиком ракетного обстрілу в районі розташування суб'єктів правотворчості; обмеженість доступу громадськості до державної, в тому числі правотворчої діяльності; інформаційні атаки ворога, що дискредитують роботу органів публічної влади нашої країни тощо. Саме ці об'єктивні фактори обумовлюють високий ступінь актуальності дослідження принципів правотворчості та їх реалізації в умовах воєнного стану з точки зору їх впливу на юридичну техніку формалізації нормативно-правових актів. Новизна цього наукового дослідження обумовлена абсолютною відсутністю на теренах вітчизняної правової доктрини будь-яких досліджень принципів правотворчості та їх реалізації саме в умовах воєнного стану.

Стан наукової розробки тематики статті. Дослідження питань принципів правотворчості і їх реалізації з точки зору їх юридико-технічного виміру сьогодні представлені в працях таких вітчизняних вчених як І.О. Биля-Сабодаш, Ж.О. Дзейко, В.М. Косович, І.Д. Шутак, О.І. Ющик та ін. Проте сьогодні в умовах воєнного стану проблематика правотворчості, її принципів та практики їх реалізації потребує свого ґрунтового осмислення та переосмислення, з огляду на відсутність відповідних наукових розробок, з одної сторони, та практичними викликами, які сьогодні постають перед практикою правотворчості України у зв'язку з запровадженням правового режиму воєнного стану, змінами акцентів правового регулювання задля відвернення загрози незалежності, суверенітету та територіальній цілісності України. Особливо актуальним проведення такого дослідження вбачається з точки зору реалізації принципів правотворчості, що трансформує юридичну техніку відповідного надзвичайного законодавства.

Тому **метою** цієї наукової роботи буде вивчення та доктринальна характеристика принципів правотворчості і їх реалізації в умовах воєнного стану з точки зору юридико-технічного виміру надзвичайного законодавства.

Основна частина. Принципи правотворчості являють собою систему вихідних начал та вимог здійснення цього напрямку юридичної практичної діяльності, які встановлюють глибокі взаємозалежні зв'язки між різними елементами правотворчого процесу та забезпечують його існування як цілісної структури, ефективність, результативність такої діяльності, збалансованість інтересів заінтересованих верств населення при її здійсненні, високий ступінь якості та реалізованості закріплених норм права.

Оскільки правотворчість, що здійснюється наразі в умовах воєнного стану в Україні, з одного боку, є видовим поняттям щодо загальної категорії правотворчості, а з іншого боку, має набір специфічних рис, що виокремлюють її з-поміж механізму правотворення, яке здійснюється в нормальних умовах життєдіяльності суспільства, то варто принципи правотворчості в умовах воєнного стану розглядати як дихотомічну систему, яку складають:

- а) загальні засади, які притаманні правотворчому процесу, що здійснюється за будь-яких умов;
- б) особливі принципи, на яких будується процес підготовки, подання, розгляду, ухвалення та опублікування правотворчих актів саме в умовах воєнного стану чи інших схожих екстремальних умовах, породжених надзвичайною ситуацією загальнодержавного значення.

Існування загальних принципів правотворчості обумовлено тим, що вона є не абсолютно самостійною діяльністю держави, а є одним із напрямків офіційної публічної владної діяльності, а отже її мають здійснювати, виходячи із загальних начал та керівних засад будь-якої юридичної діяльності держави. Про важливу роль принципів права в процесі створення правових норм, наголошував у свій час А.М. Колодій, зазначаючи про те, що принципи права – це такі правові явища, які безпосередньо пов'язують зміст права з тими закономірностями суспільного життя, на яких ця правова система побудована і які вона закріплює. Сама ця залежність зумовлює характер правотворчості, зміст правових норм, способи і методи реалізації права [1, с. 35-37].

Отже, велике значення має врахування правових принципів у процесі створення норм права, обумовлене тим, що їх ігнорування при формуванні права призводить до таких негативних характеристик юридико-технічного характеру, як колізійність правових норм, наявність так званих «білих» плям в правотворчому механізмі регулювання певних сфер суспільно-державного життя, надмірне використання суто декларативних норм, повноцінна реалізація на практиці яких неможлива, порушення вимог Конституції, а також порушення прав та свобод людини і громадянина під час підготовки, розгляду, ухвалення та опублікування правотворчого акту та інші негативні наслідки.

Також науковці наголошують на тому, що правові принципи, за умови їх закріплення у Конституції, забезпечують єдність процесів створення права, його реалізації і охорони. Принципи є критерієм оцінки права і методологічною основою його подальшого вдосконалення у тому розумінні, що одночасно на підставі принципів оцінюють рівень і ефективність реалізації права і на ґрунті саме цих категорій пізнають і поліпшують його [2].

Водночас маємо визнати домінування протягом тривалого періоду часу у вітчизняній доктрині правотворчості та практики правотворчої діяльності легістського (позитивістського) підходу, відповідно до якого правові принципи або ігноруються в силу відсутності чіткої регламентації на рівні законодавства, або застосування їх у правотворчому процесі має суто декларативний характер без розкриття та врахування їх істинного змісту. Негативний вплив положень радянської правової доктрини сьогодні частково зберігається і у вітчизняній правовій доктрині, а також відображається і у практиці правотворення, коли принципи правотворення сприймаються як загальні декларативні положення, які мають умовне практичне застосування та реалізацію. Через ігнорування як загальних, так і спеціальних принципів правотворчості сьогодні вбачаємо одну із причин формування недосконалого як з процедурного, так і із змістовного аспекту законодавства.

В юридичній літературі традиційно до принципів правотворчості вченими відносяться принципи: основні (верховенство права, демократизм, законність, гуманізм, науковість, професіоналізм) і допоміжні (принципи історизму, оперативності, гласності, системності, технічної досконалості, стабільності тощо) [3, с. 84]; юридичного закріплення системи суб'єктів правотворчості; демократичності; відповідності принципам права; безперервності функціонування суб'єктів правотворчості; науково-практична обґрунтованість; плюралізм; професіоналізм, законність [4, с. 38-40; 5, с. 488-489] та інші. Проте в юридичній літературі все частіше вченими акцентується увага на доцільності виокремлення загальних принципів правотворчості, які є універсальними, та спеціальних принципів, які визначають правотворчу діяльність окремих суб'єктів правотворчості,

або правотворчості окремих видів (міністерська, регіональна, делегована тощо), або правотворчості, яка відбувається в особливих умовах (надзвичайному стані, воєнного стані, стані економічної кризи, пандемії тощо). Вказаної точки зору притримуються такі науковці як Ю.О. Вашук, Ю.М. Глушенко, О.І. Чаплик та ін. [6, с. 23-24; 7, с. 69; 8, 89–91].

Відповідно до тематики цієї роботи вважаємо за доцільне від характеристики загальних засад здійснення правотворчої діяльності перейти до спеціальних принципів правотворчості в умовах воєнного стану, розкривши їх з точки зору юридичної техніки формулювання правотворчих актів. Так, спеціальні принципи правотворчості являють собою систему особливих вимог до всіх суб'єктів правотворчості під час підготовки, подання, розгляду, ухвалення правотворчих актів, їх опублікування з урахуванням особливих фактичних умов здійснення відповідної діяльності.

На нашу думку, основоположним для правотворчості в умовах воєнного стану в Україні є спеціальні взаємопов'язані принципи ексординарності та доцільності, згідно з якими надзвичайні правотворчі акти мають розглядатись як виняткові правові засоби подолання кризового становища в країні та забезпечення життєдіяльності нації в екстремальних умовах, коли існує неминуча загроза настання критичних негативних наслідків, а запобігти їм звичайні механізми правового регулювання вже не можуть. Задля визначення ступеня доцільності введення в дію надзвичайного законодавства необхідно скористатись прогностичним методом та визначити масштаби негативних наслідків конкретної надзвичайної ситуації, що настануть за умов звичайного режиму правового регулювання відповідної сфери життєдіяльності суспільства, а потім визначити їх масштаби за умови дії певного ексординарного правотворчого акту. Якщо при таких підрахунках негативний вплив надзвичайної ситуації суттєво зменшується, то здійснення надзвичайної правотворчості в такому напрямку цілком відповідає засаді доцільності.

Серед спеціальних принципів правотворчості в умовах воєнного стану хочемо визначити принцип обмеженого доступу громадськості до правотворчої діяльності та правотворчої інформації. Ми відстоюємо позицію про важливе значення принципу відкритості та гласності діяльності суб'єктів правотворчості України, де відкритість передбачає доступ громадськості до інформації про правотворчі процедури та ґрунтується на балансі забезпечення публічності та захисту інформації парламентських органів та інших суб'єктів правотворчості, а гласність забезпечує інформування громадськості про план, хід, результат їх роботи, зміст ухвалених проміжних та кінцевих рішень, пряму трансляцію засідань та опублікування їх протоколів та стенограм. Дійсно, обравши шлях євроінтеграції та побудови правової, демократичної, людиноцентристської держави, Україна зможе досягнути поставленої мети за умови розвитку паритетних засад в публічному адмініструванні та, зокрема, правотворчій діяльності, де замість контроверсійності та напруженості між позиціями бізнесу, громадськості та безпосередніх суб'єктів і учасників правотворчості існуватиме атмосфера співпраці, взаєморозуміння та консенсусу. Отже, гласність та прозорість правотворчої діяльності включає в собі залучення до правотворчого процесу підготовленої частини громадян, що у сукупності з іншими окресленими вище складовими даного принципу максимально активізує зворотній зв'язок між правотворцем та електоратом, що є запорукою підвищення авторитету правотворчості та довіри до суб'єктів правотворчості з боку українських громадян та європейської спільноти.

Водночас особливі фактичні умови здійснення поточної правотворчої діяльності в Україні змушують теоретиків та практиків переглянути своє однозначне ставлення до засади гласності, прозорості роботи вітчизняних правотворців та віднайти розумний баланс між ідеалом публічності правотворчої діяльності та об'єктивною потребою в забезпеченні безпеки правотворців і в недопущенні ворога до інформації щодо змісту поточної та майбутньої державної політики України. Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення дев'ятої сесії в умовах дії воєнного стану» від 7 лютого 2023 року Верховна Рада України продовжує працювати у режимі одного пленарного засідання, що триває до дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні, але не пізніше ніж до початку наступної чергової сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання [9].

Наступним спеціальним принципом здійснення правотворчості в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема воєнного характеру, є принцип оперативності. У науковій літературі, присвяченій проблематиці загальних засад здійснення правотворчої діяльності в цілому, можна зустріти позицію щодо виокремлення такого галузевого принципу, як поєднання динаміки та статичності в право-

творенні. Гарантований статтею 8 Конституції України та Європейською конвенцією з прав людини ідеал верховенства права включає в собі, зокрема, точність та передбачуваність законодавчих норм, які санкціонуються державою, а також їх відносна незмінність в часі і відсутність внутрішніх неузгодженостей. У цьому контексті Л. Фуллер у своїй праці «Мораль права» розглядає вісім типів порушень, поява будь-якого з них має наслідком не просто погану правову систему, а щось таке, що взагалі не можна назвати правовою системою. Одним із цих порушень є внесення таких частих змін до правил, що особа не може орієнтуватися на них у своїй поведінці. На думку вченого, не може бути раціональної підстави у твердженні, що людина має моральний обов'язок підкорятися правовій нормі, яка є незрозумілою, або суперечить іншій нормі тієї самої системи, або щохвилини змінюється [10]. Ми повністю погоджуємось із позицією вченого про важливе значення внутрішньої стабільності законодавства, яке має сформуватись на максимально дальню перспективу та не змушувати пересічного громадянина без юридичної освіти опинитись в об'єктивно зумовленому та невідгідному для нього стані «незнання» законів, які змінюються із дня в день. Крім того, така законодавча стабільність дає змогу суб'єктам правозастосування (органам публічної влади, професійним юристам та іншим) сформувати усталену, однозначну практику реалізації права, яка відповідатиме волі законодавця.

Особливим принципом здійснення правотворчої діяльності в умовах воєнного стану є принцип пропорційності та оптимальності обмеження прав і свобод фізичної особи, прав та законних інтересів юридичної особи. Пропорційність надзвичайного законодавчого регулювання передбачає визначення допустимих меж обмеження конституційних прав та свобод фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану на рівні законодавства, виходячи із характеру публічних інтересів Українського народу, які підпадають під негативний вплив відповідної надзвичайної ситуації або обставини та ступеня загрози настання негативного наслідку. Сформульований нами принцип ґрунтується на положеннях міжнародного публічного права та європейських стандартах формування та реалізації державної політики в надзвичайних умовах. Такі стандарти закріплені, зокрема, на рівні: 1) ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини [11]; 2) ст. 4 Міжнародного пакту про громадські та політичні права [12]; 3) ст. 15 Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод [13]. Дане конвенційне положення, у свою чергу, отримує еволютивне тлумачення в практиці Європейського суду з прав людини, який намагається розкривати суть статті 15 цієї Конвенції в розрізі кожного індивідуального випадку формування і застосування екстраординарного законодавства, виходячи із характеру та масштабу негативних наслідків надзвичайної ситуації. Зокрема практика ЄСПЛ засвідчує, що судом піднімаються для розгляду, оцінки і врахування такі питання як:

Дотримання принципу пропорційності при формуванні та реалізації екстраординарного законодавства, на думку ЄСПЛ, передбачає вирішення наступних питань: чи є заходи дійсною реакцією на надзвичайну ситуацію (Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства, § 51) [14]; чи були заходи використані з тією метою, для якої вони були санкціоновані (Lawless проти Ірландії (№ 3), § 38) [15]; чи було б звичайне законодавство достатнім, щоб впоратися із загрозою, що спричинена суспільною небезпекою (Lawless проти Ірландії (№ 3); [15; 16] та ін.

Висновки. Наведені вище позиції щодо виокремлення та реалізації спеціальних принципів правотворчості, яка здійснюється та здійснюватиметься в подальшому в умовах воєнного стану в Україні, враховуючи прецедентну практику ЄСПЛ по застосуванню статті 15 Європейської Конвенції з прав людини, доцільно відзначити необхідність запровадження на рівні системи законодавства окремого блоку (складової) – надзвичайного законодавства, тобто системи правотворчих актів, що закріплювали б спеціальні правові норми націлені на правове забезпечення суспільного життя в умовах воєнного стану. Водночас враховуючи те, що існуюча практика ЄСПЛ по цьому питанню формувалась за результатами розгляду справ, фактичні обставини яких відрізняються від існуючої ситуації в Україні, то необхідно детально аналізувати відповідні європейські етапи надзвичайної законотворчості та застосовувати їх з урахуванням національних інтересів, суспільно-державних потреб, характеру та впливу воєнного стану на механізм правового регулювання конкретної сфери життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колодій А. М. Принципи права України. Монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0#w1_1 (дата звернення: 30.01.2026 р.).
3. Плавич В.П., Плавич С.В. Зasadничі принципи правотворчої діяльності як основа її ефективності. *Альманах права. Свобода, рівність та гідність особи в правовій теорії та юридичній практиці*. 2013. Вип. 4. С. 83–87. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/6a744430-d2c2-4fb9-94f7-d451f04406c5/content>.
4. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге видання, стереотипне. Київ: МАУП, 2006. 235 с.
5. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер. 2006. 688 с.
6. Ващук Ю.О. Особливість принципів правотворчості органів МВС України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія Право. Вип. 24. Т. 1. С. 22–26. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/1a42468c-a8d5-46be-b9a4-74501bd45267>.
7. Глущенко Ю.М. Принципи правотворчої діяльності місцевих державних адміністрацій. *Форум права*. 2008. № 8. С. 66-72. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.
8. Чаплик О.І. Загальні та спеціальні принципи національної правотворчості: поняття, значення та види. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 87-93. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1b796666-bf36-4f4a-904f-e9737efba5ca/content>.
9. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення дев'ятої сесії в умовах дії воєнного стану : Постанова Верховної Ради України № 2912-IX від 7.02.2023 р. URL: <http://www.golos.com.ua/documents/p-2912-ix.pdf> (дата звернення: 24.01.2026).
10. Фуллер Л.Л. Мораль права: пер. з англ. Київ: Сфера, 1999. 232 с.
11. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ Організація Об'єднаних Націй від 10.12.1948 р., № 995_015. *Офіційний вісник України*. 2008 р. № 93. Ст. 89.
12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ. Організація Об'єднаних Націй від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 30.01.2026 р.).
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.01.2026 р.).
14. Рішення Європейського Суду з прав людини від 25.05.1993 р. у справі Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57819%22%7D> (дата звернення: 30.01.2026 р.).
15. Рішення Європейського Суду з прав людини від 01.07.1961 р. у справі Lawless проти Ірландії. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57518%22%7D> (дата звернення: 30.01.2026 р.).
16. Рішення Європейського Суду з прав людини від 18.01.1978 р. eсghfds Ірландія проти Сполученого Королівства. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57506%22%7D> (дата звернення: 30.01.2026 р.).

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Дворак А.Ю., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0